

Hukuk Tarihimizde Polis Kurumuna Kısa Bir Bakış

*Abdullah İSLAMOĞLU**

Hukuk tarihimizde polislik kurumunun sistematik olarak kuruluşu Tanzimat sonrasına denk düşse de Tanzimat sonrasına kadar olan dönemde de değişik isimler altında bu kurumun varlığını görebiliyoruz. İslamiyet öncesi Türkler’de, İslamiyet sonrası Türkler’de, Osmanlı Klasik Dönemi’nde ve Tanzimat Dönemi’nde değişik adlar ve niteliklerle toplumda asayişini sağlayan kişi ve kurumların varlığı göze çarpmaktadır.

I. İslamiyet Öncesi Türkler’de Polis

Devlet geleneği, tarihin en eski devlet kurucularından olmaları nedeniyle binlerce yıl öncesine dayanan Türkler, kamu düzen ve güvenliğini milli savunma ile birlikte yürütmüşlerdir. İlk zamanlarda askeri örgüt içinde oluşan ve tümüyle askeri özellikler gösteren polislik hizmetlerini bu anlamda askeri tarih olarak değerlendirmek de yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. En eski devirlerden beri Türklerin “başbuğ” dedikleri kumandanların idare işlerine baktıkları kadar aynı zamanda inzibat işlerini de yürüttükleri görülmüş ve bu gelenek Tanzimat’a kadar pek az farklarla aynı şekilde devam edegelmiştir¹.

Eski Türklerde polis teriminin karşılığı olarak “Yarkan” (Yargan) teriminin kullanıldığı bilinmektedir. Yarganlar “tarhan” ve “tigin” adı verilen genel valilerin altında çalışan polis amiri konumundadırlar². Yarkan sözcüğü, Moğolcada “Daruga” kelimesinin karşılığıdır. Her iki sözcük de Uygur metinlerinde zabıta, polis, dedektif, gece bekçisi anlamlarında kullanılmıştır. Daruga sözcüğü; Orta Asya ve Azerbaycan’da gece bekçisi, Altınordu zamanında ise polis memuru, vergi tahsilatı anlamında kullanılmıştır³.

Yine Göktürk Devleti’nde “şad” ve “tudun” adındaki görevliler bugünkü anlamda polislik hizmetini yürüten görevlilerdir⁴.

II. İslamiyet Sonrası Türkler’de Polis

Türk polislik tarihinde önemli rol oynayan ve değişik şekil ve suretlerde tezahür eden ve her zaman zabıta işlerinin başında olan “subaşı”yı ilk zabıta olarak

* Dr., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Alyot, Halim, **Türkiye’de Zabıta (Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum)**, EGM Polis Akademisi Türk Polis Tarihi Araştırmaları Merkezi Yay., Ankara, 2008, s. 9.

² Çermeli, Ahmet – Atabey, Halil, **Asayiş ve Kolluk Tarihi İçerisinde Türk Jandarma Teşkilatı**, c:1, Jandarma Genel Komutanlığı Yay., Ankara, 2002, s.85.

³ <http://www.caginpolisi.com.tr/16/20-21-22-23.htm>, 17.12.2012.

⁴ Özel, Mehmet, **Türk Ordusu**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1997, s.223.

algılamak gerekir. Türk lehçelerinde ordu, asker anlamındaki “sü” kelimesinden geldiği anlaşılan subaşı sonraki zamanlarda da yine zabıta işlerine bakan görevlilere takılan bir isim olmuştur⁵.

İslam sonrası Türk Devletleri’nde hukuksal kurumlar az çok İslam etkisi altında kalmış olmakla beraber, örf-adet ve teamüllerin de etkisini devam ettirdiğini görmekteyiz. İslam hukukunu uygulama ile yükümlü ve devletçe atanmış kadıların şer’i yargılaması dışında yine devletçe atanmış yetkili memurların örfi yargılaması da mevcuttur. Millî örf ve adetler ile yasalara bağlılığı devam ettiren Türklerin zabıta faaliyetleri de doğal olarak bu husus etrafında cereyan etmiştir. Bu örf ve adetleri toplayan üç esaslı töre mevcuttur: Oğuz Türesi, Uluğ Yasası ve Timur’un Tüzükat’i⁶.

Anadolu Selçukluları’nda tımarlı sipahilerin önemli vilayet merkezlerindeki kumandanlarına subaşı denmekte ve bunlar hem buldukları vilayetteki mıntıklarının emniyet ve asayiş ile meşgul olurlar hem de savaş zamanında kaza, nahiye ve köylerdeki sipahiye kumanda ederlerdi⁷.

İslamiyet sonrası Türklere ve diğer İslam devletlerine baktığımızda karşımıza önemli bir kurum olarak “hisbe” kurumunun çıktığını görüyoruz. Hisbe kurumu sadece İslam memleketlerinde bugünkü belediye nizamına değil, Müslüman olmayan ülkelerde dahi etkili olmuştur. Haçlılar zamanında Hıristiyanların hisbe kurumunu gösteren bazı belgelere rastlanmıştır. Örneğin mahkeme reisinin yazı işlerini ve icaplarını bilen, ihlas, adalet, dikkat ve hafızası kuvvetli bir katibi bulunmalıdır. Bu meclisin muhtesib adında şurtanın başı (polis) olan ilim ve irfan sahibi başka bir görevlisi de olmalıdır...⁸ Mısır’da ise muhtesibin tayin edildiği Mısır ve Kahire camilerinin minberinde okutulurdu. Muhtesip tam yetkiye sahip olurdu. Ayrıca muhtesibe tayin işareti olarak bir hil’at da verilirdi. Hisbe ile başka vazifeleri birleştiği de görülürdü. Kahire muhtesipliği; Kahire valiliğine; Mısır muhtesipliği, Mısır valiliğine isnad edilirdi. Muhtesibin şurta ve kadılık yetkisi de bulunurdu⁹.

İslam devlet teşkilatı büyüdükçe, başlangıçta alelade bir bekçi görevi gören “şurta¹⁰”lar önem kazanmaya başlamış ve Emeviler’den itibaren “Sahib-i Şurta” denilen ve günümüz polis amirlerinin de çok üstünde görev ve yetkilerle donatılmış bir makam ortaya çıkmıştır.

Abbasi Halifesi Ebu Cafer el-Mansur, devletin bekası için vazgeçilmez dört şeyi şu şekilde ifade etmiştir:

“Kapımda dört nefere ihtiyacım var. Kapım onlarsız olmaz. ... Onlar mülkün temelleridir (rükunları). Karyolanın dört ayağının düzgün olması gerektiği gibi mülk de

⁵ Alyot, s. 10.

⁶ Alyot, s.16.

⁷ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1970, s.103.

⁸ Recueil des Historiens des Croissades, Assises de Jerusalem c.II, Paris, 1843; akt.: Kavakçı, Yusuf Ziya, **Hisbe Teşkilatı**, Baylan Matbaası, Ankara, 1975, s. 58.

⁹ Kalkaşandi, **Şubh El- A’şa**, c. III, El-Matbaatu’l Emiriyye, Kahire, 1913-1918, s. 487.

¹⁰ “Arap dilbilimciler şurta kelimesinin ş.r.t kökünden geldiği ve bir kimseyi diğerinden ayırmak maksadıyla alamet, nişane, işaret anlamında kullanıldığı hususunda ittifak etmişlerdir.” Yılmaz, Metin, **İslam Şurta Teşkilatı**, Doktora Tezi, Samsun, 2003, s. 10.

ancak onlarla tam olur. Onlardan biri kınayanın kınamasından korkmayan kadı, bir diğeri, zayıfın hakkını güçlüden alan sahibu's-şurta, üçüncüsü, emir altındaki halka zulmetmeden haracını toplayan sahibu'l harac, dördüncüsü, 'işaret parmağını ısrarak üç defa ah çekti' ve kim o ey Emire'l Müminin! diye sorulan soruya: Onlara, yani yukarıda saydıklarına doğru bir şekilde haberleri yazan sahibu'l beriddir" dedi¹¹.

Şurta'nın görevi, önce suçları açığa çıkarmak sonra da gereken cezaları tatbik etmektir. Şeiratta ithamlar ancak kesin olarak ispat edildikten sonra bir değer ifade eder. Ancak siyasi suçlarda genel maslahatın gerektirdiği durumlarda, suç işlendiğine dair karineler varsa, suç zorla itiraf ettirilir ve bu itiraf esas alınarak ceza tatbik edilir. Kadının bu şekilde suçu itiraf ettirmeye yanaşmamasından dolayı şurta ihdas edilmiştir. Ancak bu kişiler herkes hakkında hüküm verme yetkisine sahip değildirler. Sadece suç işlemiş (sabıkalı) ve yine işlemeye devam ettiğinden şüphe edilen kişiler hakkında hüküm verip cezalandırma yetkisine sahiptirler¹².

Şurta'ların kadıların yargılama görevini yürütürken onlara yardımcı olan bir görevi olmasına da dikkat çekmek gerekir. Aynı zamanda bir infaz memuru olarak da görev ifa etmektedirler. Ayrıca şer'i işlerden olup da makamlarına saygı olarak kadılarına verilmeyen diğer birçok görev de zabıtaya verilmişti. Daha sonra Abbasi Devleti, Emevi Devleti ve Fatimiler zamanlarında doğrudan doğruya suçlara bakmak ve şer'i cezalarını vermek görevi de kadılardan alınarak şurtalara verildi. Bu görev de böylece büyük memuriyet kabul edilerek büyük komutanlara ve halifelerin yakın adamlarına verilir oldu. Bu makam vezirliğe veya hükümdarın hacibliğine (mabeyncilik) bir geçiş makamı sayılmıştır. Şurta reisine "sahibu'l medine" (şehir emini, belediye başkanı veya valisi) veya "sahibül leyl" (gece muhafızı) adı verilmiştir¹³.

III. Osmanlı Devleti'nde Polis

Osmanlı Devleti'nde polislik kurumunu mahalle, belediye ve kadı kurumlarıyla birlikte ele almak gerekir.

Kadının önemli görevlerinden biri asayiş sağlama görevidir. Asayiş açısından kadının bu görevi yerine getirirken en önemli yardımcısı yukarıda da zikrettiğimiz "subaşı"dır. Subaşı, Osmanlı devrinin başlangıcında merkezden tayin edilirdi. 16. asır sonlarından itibaren beylerbeyi ve sancakbeyleri tarafından onlara bağlı bir memur olarak tayin edilmeye başlandı. Subaşı'nın asayişle ilgili görevleri sadece şehir içine mahsus değildi¹⁴. Esasen her sancak kazaya tekabül eden subaşılıklara ayrılmıştır. Subaşının tayinini beylerbeyi veya sancakbeyi bir mektupla kadıya bildirir ve bu durum sicile kaydolunur¹⁵. Subaşının iki görevi vardır: Birincisi bad-ı heva adı altında toplanan cürm-ü cinayet, niyabet, resm-i arusane gibi vergileri

¹¹ Taberi, **Tarih**, (Kahire,1964) VI, 313; İbnü'l Esir, **el-Kamil**, V, 51; Abdulaziz Duri, **Asru'l Abbasiyyil Evvel**, Bağdat, 1945, s. 98-99; Hüseyin Emin, **eş-Şurta fi'l İslam**, s. 76-77. Akt.: Yılmaz, s. 23.

¹² İbn-i Haldun, **Mukaddime**, c:1, Çev: Halil Kendir, Yeni Şafak Yay., İstanbul, 2004, s. 340

¹³ Zeydan, Corci, **İslam Uygarlıkları Tarihi**, c:1, İletişim Yay., İstanbul, 2009, s.315.

¹⁴ Ergenç, Özer, **XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara Enstitüsü Vakfı Yay, 1995, s. 94.

¹⁵ Jenings, Ronald, **The Judicial Registers of Kayseri**, UCLA, Ph.D.Thesis (Unpublished), 1972, s. 59 da, Kayseri subaşısının sancakbeyi tarafından tayin edildiği örneğini veriyor. Akt.: Ortaylı, İlber, **Hukuk Ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994, s.34.

toplamaktan ibaret olan mali görev, ikinci görev de bu mali görevle birlikte kolluk görevini yerine getirmektir. Kolluk görevi aslında geleneksel idare sisteminde yargı bölümünden bir görev olup, kadıya ait olması gerekir¹⁶. Ancak subaşının kolluk görevini kadıya vekaleten yürüttüğü malumdur. Subaşı bu görevi onun adına yerine getirir ve ehli örf tendir. Bu nedenle kadının hükümlerinin ve merkezden gelen emirlerin uygulanmasını sağlamak, suçları önlemek ve suç işleyenleri takip edip yakalamak, koğuşturmak ve kadının suçlu görüp hüküm verdiklerini cezalandırmak onun görevidir. Şüpheli kimseleri takip edip, yakalamak hakkıdır¹⁷. Ancak kadı hükmü olmaksızın cezalandıramaz. Bu yüzden gece gündüz bu gibileri mahkemeye sevk etmek yetkisi vardır¹⁸. Subaşı bir anlamda en yüksek emniyet görevlilerinden biri ve infaz memuru olarak Osmanlı kadısının en başta gelen yardımcısıydı¹⁹. Subaşının yanında, sancakbeyi tarafından atanan yeterince ases (yasakçı) bulunur. Bunlar geceleri çarşı ve pazaryerlerini beklerlerdi. Şehrin neresinde ne kadar ases bekleyeceği kanunnamelerde belirtilmişti. Görevleri karşılığında, asesler dükkân sahiplerinden belirli bir ücret alırdı. Bu ücret geliri Beylerbeyi veya sancakbeyine tahsis edilmiştir. Asesbaşılık genellikle 16. asırdan itibaren mukataaya veriliyordu. Bunlar, hırsızlık olayında ihmalleri görülürse tazminatla yükümlü idiler²⁰. Kuşkusuz görevlilerin kontrolü kadıya ve naiplere aittir. İhale ile verilen bu görevin yerine getirilmesine dikkat ederlerdi. 16. Asır sonlarından itibaren asayişsizliğin artması nedeniyle subaşılara takviye kuvvet olarak yasakçılar verildi. Yasakçılar şehir asayişinde subaşı ve kadının yardımcısı olarak olağanüstü şartlar dolayısıyla ortaya çıktılar. Bu kuvveti genellikle kapıkulu askerleri meydana getiriyordu.²¹ Özellikle 16. asır sonlarında sahte kapıkulu olarak ortaya çıkanları takip ve yakalamak da bunların görevleriydi²². Subaşı ve yasakçıların dışında, beylerbeyi, sancakbeyi ve kadının denetimi altında, hazine ve mühim evrakın da bulunduğu şehrin iç kalesinin müdafaa ve inzibatından sorumlu olan dizdar ve kale erlerini de kadının yardımcısı olan ehli-örf arasında saymak gerekir. Tabii bu takımın teftişi de kadıya ait bir görevdi.

Osmanlı kadıları, sancakbeyi ve beylerbeyinin devamlı sefere gittikleri göz önüne alınır, esasında şehir yönetiminin ve güvenliğinin birinci derecede sorumlu amiriydi. Görevinin dini niteliği gereği, birçok müessese üzerinde meşru ve doğal görülen, sıkı bir denetim yetkisi de vardı. Buraya kadar saydığımız örf ehli dışında kadının esnaf ileri gelenleri, ayan ve eşraf ile de teması bulunup, bu gruplar nezdinde önemli yardımcılara sahip olduğunu belirtmek gerekir. Kadı, esnaf ileri gelenleriyle sadece narh tespiti, lonca işlemlerine nezaret ve lonca kethüda ve yiğitbaşlarının tayin ve kaydı gibi konularda değil; asayiş işlerinde de işbirliği yapmıştır. Örneğin 1599 yılında Ankara kadısı esnafın ileri gelenleriyle birlikte, ahaliyi, Celali

¹⁶ Ortaylı, a.e, s.35.

¹⁷ Özkaya, Yücel, **18.Yüzyılda Osmanlı Toplumunu**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2008, s.210.

¹⁸ Ergenç, a.g.e., s. 95-96.

¹⁹ Ortaylı, a.g.e, s. 34-35.

²⁰ Ergenç, a.g.e., s. 97-98.

²¹ Ergenç, a.g.e., s. 99-108.

²² Ortaylı, a.g.e, s.35-36.

isyanına karşı organize etmişti²³. Yine üretim ve zanaat dallarının denetiminde ve iktisadi tedbirler alınırken aynı yol izlenmiştir²⁴.

Kadıya “muhtesip²⁵” veya “ihtisap ağası” denilen bir zabıta memuru²⁶ da yardımcı olurdu. Bu görevliler, kadının verdiği hükümleri, kararları ve buna bağlı cezaları halka ve esnafa uygulardı. Kadı at üstünde sıklıkla çarşıyı teftiş ederken ihtisap ağası ve maiyeti de kadıya eşlik ederdi. Kadı, çarşıda kabahatli bir esnaf gördüğünde derhal sokak ortasına yatırıp ihtisap ağasına değnekle dayak attırırdı. Eksik veya hamur ekmek çıkaran fırıncıları da fırın tezgahı üzerinde kulaklarından çivilediği yaşanmıştır.²⁷

Muhtesiplerin şehirdeki esnaf denetimi konusundaki yetersizlikleri ve vergilerin tahsilindeki yolsuzlukları ve mükelleflere uyguladıkları haksızlıkların artması üzerine 1826 muhtesiplik makamı kaldırılarak yerine İhtisap Nezareti kuruldu.

İhtisab nazırlığı aslen vergi toplamak, güvenliğin sağlanması, narhın uygulanması ve zorlayıcı tedbirlerle şehir düzenini korumak amacıyla kurulmuştur. Bu nedenle İhtisab nazırlığı, yapıcı bir kurum olmaktan çok yasaklayıcı ve despotik bir uygulamanın örneği sayılmalıdır. Bunun en büyük kanıtı, kadının birtakım konularda ispat zorunluluğu ve hüküm vermesine karşılık örfi yetkisini kullanıp ceza verebilmesiydi²⁸.

İhtisab işleri bir yıl süre ile ihale olunur ve nazırın eline berat verilirdi. Yani nazır, ne bir maaşlı memur ne de bir kuruluşun başında idi. Sadece güvenlik işleriyle ilgilenirdi. İhtisab nazırının bu teftişler dışında bir de İstanbul’a izinsiz giriş ve göçe engel olmak, şehrin bekâr nüfusunu kontrol etmek gibi önemli görevleri de vardı. İhtisab nazırının yanında bir de “kol oğlanları” vardı. Bunlar dükkan ve işyerlerinden ihtisab rüsumunu toplayıp nazıra teslim ederlerdi. Bu resimler; tamga (damga), mizan, evsan, ekyal, yevmiye-î dekâkin, bac-ı bazai’ gibi şehir ve kasabalardaki çarşı, pazar ve panayırlardan alınan resimlerdi. Ancak, nazırın kol oğlanları “Ramazaniyye, İydiyye, Paskalya” adı altında rüşvet alırlardı. Nitekim, gerek başkentte, gerekse eyaletlerde ihtisab rüsumundan ve yolsuzluklardan dolayı şikayetler arttı ve bu yüzden bazı direniş hareketleri başlayınca, 1833 Aralık sonu

²³ 21 Zilkade 1007/17 Haziran 1599 tarihli sicil kaydından akt.: Ergenç, a.g.e., s. 136.

²⁴ Ergenç, a.g.e., s. 138.

²⁵ Bazen “ihtisab emini” bazen de “ihtisap ağası olarak isimlendirilen muhtesibin Osmanlı’da ilk defa Osman Gazi tarafından atandığına dair bir rivayet vardır. Ancak kesin olan Fatih’in İstanbul’un fethinden sonra şehrin iktisadi, ticari ve buna paralel olarak içtimai düzenini sağlamak ve diğer hizmetleri görmek için tayin edilen kadılarından sekizincisi ihtisap ağasıdır. Kazıcı, Ziya, **Osmanlılarda İhtisab Müessesesi**, İstanbul, 1987, s.32-33.

²⁶ “Narh tespitinde de esnaf ve ahalinin ileri gelenleri kadıya yardımcı oluyordu. Bununla beraber narh konusunda Kadı’nın başlıca yardımcısı muhtesiptir. Kadı ile muhtesibin önemli bir görevi para rayicine dikkat etmek ve alışverişin bu rayic üzerinden yapılmasını gözetmektir. Tabii bu gözetim ve denetimi asıl yürüten muhtesiptir. Kadı ve muhtesibin başlıca görevi, iâşe maddelerine (bilhassa hevayic-i zaruriye denen et, ekmek, yakacak gibi- lat res necessariae) narh koymak ve bunun uygulamasını sağlamaktır.” Ortaylı, **Kadı**, s. 39.

²⁷ Ergin, Osman Nuri, **Beledi Bilgiler**, Hamit Bey Matbaası, İstanbul, 1932, s.165-166.

²⁸ “İhtisap ağasını aratır” deyiminin de kökeni olmuştur. Ortaylı, İlber, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2000, s. 116.

ve 7 Ağustos 1838'de çıkan fermanlarla ihtisab resimleri azaltıldı²⁹. İmparatorluğun başkentinde 1845'de bir polis örgütü, 1846'da Zabtiye Müşiriyeti kurulunca, ihtisab nazırlığının görevi, yalnız narh işleri ve esnaf kontrolü ile sınırlı olarak kaldı³⁰.

21 Rebiyül-evvel 1261 – 30 Mart 1845 tarihini taşıyan bir müzekkere³¹ ile başkentte istihsal-i hüsn-i zabita-i belde ve istikmal-i esbab-ı emniyyet-i ahali amacıyla, bir süredir tasarlanan “polis” diye adlandırılan bir zabtiye usulünün kurulduğu ve bu teşkilatın Tophane-i Amire Müşiri Devletlü Mehmet Ali Paşa'nın emrine verildiği ve bu yeni polis kuvvetini idare etmek üzere bir meclisle bir reis ve aza ve sair memurlarının atandığı belirtilmektedir. Yine 30 Nisan 1845 tarihli Polis Nizamnamesi³²nde bu yeni teşkilatın görevleri 17 madde olarak sayılmıştır. Böylece ilk polis teşkilatı kurulmuş oldu.

Ancak Yeniçeriliğin kaldırılmasından Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulma tarihi olan 1846 yılına kadar ki zaman zarfında zabita işlerinde bir karışıklık hasıl olmuştur. Zira başkentte zabita görevi seraskerlik, ihtisap ağalığı ve polis teşkilatı arasında bölünmüştü. Taşrada da, sipahilerden oluşan zabtiyeler ve Asakir-i Mansure alayları güvenliği sağlamaktaydı. Bu sebeple 18 Safer 1261 – 15 Şubat 1846'da Zaptiye Müşiriyeti kurulmuştur. Bu döneme Tevhid-i Zabita Dönemi de denilmektedir. Bu devir içinde hem İstanbul hem de vilayetlerin güvenlik işleri ile Zaptiye Müşiriyeti uğraşmaktadır. Bu makam hem teftiş memurlarıyla ikinci kez kurulmaya teşebbüs edilen polis teşkilatının hem de jandarma teşkilatının yegane merciidir³³.

Zaptiye Müşiriyetinin kurulmasında amillerden biri de Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile “istisnasız bütün tebaanın emniyet-i can ve mahfuziyet-i ırz ve namus” vadinin yerine getirilmesidir. Aynı zamanda bu yeni bir devirdir zira askeri yapıdan bağımsızdır. Ancak yine de, verilecek polisiye hizmetin sivil-mülki yapısına karşılık bu hizmeti veren asakir-i Zaptiye'nin askeri düzende bir teşkilat ve kurallara muhatap olması ortaya bir çelişki de koymuştur. Bu dönem 1879'da Jandarma Dairesinin ve Zaptiye Nezaretinin kurulduğu tarihe kadar sürmüştür³⁴.

18 Zilhicce 1296 (3 Aralık 1879)'da Zaptiye Nezareti ve Jandarma Dairesi dönemi başlar. Bu dönem de 17 Recep 1327 (4 Ağustos 1909) yılına kadar sürer. Zaptiye nezareti, polis teşkilatını idare ile görevlidir. Zaptiye Müşiriyetinin ilgası sonrası Asakir-i Zaptiye de Jandarma Dairesi kanalıyla doğrudan doğruya Seraskerliğe bağlanır. 34 yıllık tek elden yönetimden sonra yeniden iki başlı bir zaptiye teşkilatı sözkonusudur. Esasen bu durum Zaptiye Nezareti'nin bugünkü Emniyet Genel Müdürlüğü'nün; jandarma dairesinin de bugünkü Jandarma Genel Komutanlığı'nın temeli olarak benzer görev ve yetkilerle donatılmış olduğunu ortaya koymaktadır³⁵.

²⁹ Ortaylı, a.g.e, s.116-117.

³⁰ Ergin, Osman Nuri, **Mecelle-i Umur-i Belediye**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., c.:3, İstanbul, 1995, s. 1268.

³¹ Ergin, c:1, s. 942.

³² Ergin, c:1, s. 921.

³³ Alyot, s. 79-80.

³⁴ Emek, Yusuf, **Osmanlı Devletinde Tanzimat Sonrasında Emniyet Teşkilatının Yapılanması ve Gelişimi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s. 46.

³⁵ Alyot, s. 81.

17 Recep 1327 (4 Ağustos 1909) tarihinde, Zaptiye Nezareti kaldırılarak, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti kurulmuştur³⁶. Dahiliye Nezaretine bağlı olan müdüriyet memleketin tamamının emniyet ve asayişinden sorumlu, polislerin terfilerinin yetkili merciidir. 1911 yılında da İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umumiyesi kurulmuş ve Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Umum Jandarma Komutanlığı ile birlikte bu üç kurum ülkenin iç güvenliğine ilişkin işleri yürütmüştür.

Sonuç

Devlet geleneği, tarihin en eski devlet kurucularından olmaları nedeniyle binlerce yıl öncesine dayanan Türkler, kamu düzen ve güvenliğini milli savunma ile birlikte yürütmüşlerdir. Türklerde, ilk zamanlarda askeri örgüt içinde oluşan ve tümüyle askeri özellikler gösteren polislik hizmetlerini bu anlamda askeri tarih olarak değerlendirmek de yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. En eski devirlerden beri Türklerin “başbuğ” dedikleri kumandanların idare işlerine baktıkları kadar aynı zamanda inzibat işlerini de yürüttükleri görülmüş ve bu gelenek Tanzimat'a kadar pek az farklarla aynı şekilde devam edegelmiştir. Türk polislik tarihinde önemli rol oynayan ve değişik şekil ve suretlerde tezahür eden ve her zaman zabıta işlerinin başında olan “subaşı”yı ilk zabıta olarak algılamak gerekir.

İslam sonrası Türk Devletleri'nde hukuksal kurumlar az çok İslam etkisi altında kalmış olmakla beraber, örf-adet ve teamüllerin de etkisini devam ettirdiğini görmekteyiz. İslamiyet sonrası Türklere ve diğer İslam devletlerine baktığımızda karşımıza önemli bir kurum olarak “hisbe” kurumunun çıktığını görüyoruz. Yine bu kurumla bağlantılı olan “şurta” kurumunun önemli bir asayiş ve güvenlik kurumu olduğunu görüyoruz.

Osmanlı Devleti'nde polislik kurumunu mahalle, belediye ve kadı kurumlarıyla birlikte ele almak gerekir. Kadının önemli görevlerinden biri asayiş sağlama görevidir. Asayiş açısından kadının bu görevi yerine getirirken en önemli yardımcısı yukarıda da zikrettiğimiz “subaşı”dır. Subaşı bir anlamda en yüksek emniyet görevlilerinden biri ve infaz memuru olarak Osmanlı kadı'sının en başta gelen yardımcısıydı. Kadıya “muhtesip” veya “ihtisap ağası” denilen bir zabıta memuru da yardımcı olurdu. Bu görevliler, kadının verdiği hükümleri, kararları ve buna bağlı cezaları halka ve esnafa uygulardı. 1826'da İhtisap Nezareti'nin kuruluşuna kadar durum böyle devam etmiştir. Sonrasında da başkentte 1845'de bir polis örgütü, 1846'da Zaptiye Müşiriyeti kurulunca, ihtisap nazırlığının görevi, yalnız narh işleri ve esnaf kontrolü ile sınırlı olarak kalmıştır. Asayişteki ikilik Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulmasıyla ortadan kaldırılmış ve tek elden emniyet hizmeti dönemi başlamıştır. Bu durum 1879'da Zaptiye Nezareti ve Jandarma Dairesi'nin kurulmasına kadar sürer. Esasen bu durum Zaptiye Nezareti'nin bugünkü Emniyet Genel Müdürlüğü'nün; jandarma dairesinin de bugünkü Jandarma Genel Komutanlığı'nın temeli olarak gösterilebilir. Nihayet 1909 tarihinde, Zaptiye Nezareti kaldırılarak, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti kurulmuştur. Ardından da 1911 yılında İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umumiyesi kurulmuş ve Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Umum Jandarma Komutanlığı ile birlikte bu üç kurum ülkenin iç güvenliğine ilişkin işleri yürütmüştür.

³⁶ **Düştur**, II. Tertip, c: 1, s. 410-411.